

Ks. MAREK PANEK

Sprawozdanie z konferencji: „Filozofia a śmierć” (Katowice, 23 III 2007 r.)

23 III 2007 r. odbyła się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach konferencja naukowa pt. „Filozofia a śmierć”. Była to pierwsza konferencja zorganizowana przez Zakład Filozofii Chrześcijańskiej tego Wydziału. Ks. dr hab. Antoni Reginek, prodziekan Wydziału Teologicznego, przywitał, w imieniu organizatorów, wszystkich przybyłych gości. Wśród imiennie powitanych gości znaleźli się: Wielki Kanclerz Wydziału Teologicznego, ks. abp dr Damian Zimoń, prof. dr hab. Krzysztof Wieczorek (UŚ), który prowadził panelową część konferencji, oraz prelegenci: ks. dr hab. Mieczysław Bombik – prof. UKSW (Warszawa), dr hab. Bogdan Dembiński – prof. UŚ (Katowice), ks. dr hab. Jan Krokos – prof. UKSW (Warszawa), dr hab. Ireneusz Ziemiński – prof. US (Szczecin). Następnie głos zabrał ks. abp dr Damian Zimoń, który wyrażając radość z faktu zorganizowania konferencji przez Zakład Filozofii Chrześcijańskiej, wskazał na ogromne znaczenie filozofii w studium teologii oraz na wagę refleksji nad śmiercią w realiach współczesnego świata.

Po wystąpieniu Wielkiego Kanclerza rozpoczęła się część panelowa konferencji. Pierwszy referat, zatytułowany „Filozoficzne pojęcia śmierci”, wygłosił ks. M. Bombik. Referent stwierdził najpierw we wstępie, że jeśli nie wszyscy filozofowie odnotowani w historii podejmowali wprost czy pośrednio problematykę związaną ze śmiercią żywych organizmów, a przede wszystkim człowieka, to robiła to olbrzymia ich większość. Problematykę tę można porządkować, grupować i systematyzować ze względu na wyróżniane aspekty czy kryteria. Pojęcia śmierci, które tworzą ludzie, oparte są na charakterystycznej dla człowieka czynności intelektualnej zwanej negacją. Następnie ks. Bombik stwierdził, że tematu „Filozoficzne pojęcia śmierci” nie można dobrze omówić bez wcześniejszego, choćby tylko ramowego uwzględnienia biologicznego pojęcia śmierci, charakterystyki którego dokonał w kontekście punktów: biologiczna definicja śmierci, kryteria ustalania nastąpienia zgonu i empiryczne testy sprawdzające spełnienie kryteriów. Z kolei przy opisach filozoficznych pojęć śmierci trzeba uwzględnić następujące stanowiska: śmierć jako rozłączenie ciała i duszy, brak tego rodzaju rozłączenia, paralelizm – aspektywizm. W stanowisku pierwszym wyróżnia się jeszcze trzy modyfikacje: po rozłączeniu dusza przestaje natychmiast istnieć, po rozłączeniu dusza może jeszcze długo istnieć (ale nie wiecznie) i po rozłączeniu dusza istnieje wiecznie.

Drugi referat, wygłoszony przez B. Dembińskiego, nosił tytuł „Kilka uwag o warunkach filozoficznego dyskusowania o śmierci”. Referent analizował problem dotyczący ustalenia właściwych warunków dyskusowania o fenomenie śmierci. Zaproponował przeciwstawienie się dwóm powszechnie akceptowanym stanowiskom w tym względzie. W myśl pierwszego z nich śmierć jest kresem egzystencji. Tymczasem śmierć jest równie realna jak ludzka egzystencja, ponieważ śmierć może się pojawić w każdej chwili, zazwyczaj nagle i niespodziewanie. Zatem śmierć jest integralnym składnikiem egzystencji, jest naszą stałą i niezbywalną możliwością. Przy takim podejściu zasadniczo zmienia się zarówno rozumienie śmierci, jak i rozumienie egzystencji. Mając bowiem świadomość stałej możli-

wości nie-bycia, uzyskujemy dopiero właściwą perspektywę rozumienia samego bycia, które jawi się wtedy jako najwspanialszy dar. Stała możliwość śmierci rodzi w nas przede wszystkim postawę pokory wobec nas samych, świata, Boga oraz innych ludzi. Drugim stanowiskiem, któremu, zdaniem Dembińskiego, należy się przeciwstawić, jest przekonanie, że wieczność nie może się pojawić i nie pojawia się w horyzoncie realnej ludzkiej egzystencji. Ponieważ egzystencja jest naznaczona czasowością, śmierć zaś – wiecznością, zatem skoro wieczność ujawnia się dopiero w momencie śmierci, to w sposób oczywisty nie może ona dotyczyć i nigdy nie dotyczy naszego życia. Tymczasem należy sądzić, że jest inaczej. Obecny stan nauk pozwala zasadnie twierdzić, że ostateczny wymiar konstytuujący bycie tego, co nazywamy światem, jest wymiarem aczasowym i aprzestrzennym. Wolno więc wnosić, że nazywając ten beczasowy i nieprzestrzenny wymiar wiecznością, rozumiemy go jako niezbywalną i ostateczną podstawę tego, co rzeczywiste. W tym kontekście wieczność jawi się zatem jako stała obecność, przysługująca z istoty wszystkiemu, co w jakikolwiek sposób jest. Jeśli uznać taką możliwość, ludzka egzystencja nie okaże się zmierzaniem w stronę wieczności, lecz trwaniem w wieczności, stałą w niej obecnością. Śmierć zaś nie może być rozumiana jako kres czy koniec życia. Stanowi ona jedynie otwarcie na własną podstawę, powrót do źródła, ziszczenie się istoty samej egzystencji.

Po krótkiej przerwie kolejny referat wygłosił ks. J. Krokos, który próbował odpowiedzieć na pytanie: Czy śmierć jest przedmiotem filozofii? Już na wstępie zauważył, że jest faktem, iż problematyka śmierci uobecniła się w pracach filozofów wszystkich czasów. Nierozzerwalnie wpisała się ona w kulturę i jest jej wyznacznikiem. Wagę tej problematyki dla filozofii podkreśla to, że filozofia była utożsamiana z *meditatio mortis*. Tymczasem podczas analizy definicji śmierci okazuje się, że jest ona określana jako negacja życia. Problematyka śmierci w filozofii jest zatem zawsze problematyką życia, które pełniej objawia swoją osobliwość w obliczu śmierci. Obecność problematyki śmierci w pismach filozofów nie oznacza jednak twierdzącej odpowiedzi na tytułowe pytanie. Aby cokolwiek mogło być przedmiotem klasycznie pojętej filozofii, musi to być w punkcie wyjścia dostępne jakiemuś doświadczeniu. Tymczasem śmierć jest niedostępna ludzkiemu przeżyciu, ponieważ człowiek nigdy swojej śmierci nie doświadcza. Nie doświadczamy również śmierci drugiego. Przecież doświadczenie drugiego jako drugiego stanowi zawsze doświadczenie kogoś żyjącego. To, czego doświadczamy po zgonie drugiego, także nie jest śmiercią, lecz doświadczeniem jego ciała jako martwego. Tok wyводу doprowadził referenta do konkluzji, że śmierć nie może być przedmiotem filozofii w jej punkcie wyjścia, bowiem nie jest i nie może być przedmiotem doświadczenia. Nie wydaje się także, aby śmierć była przedmiotem filozofii jako określonego ukonstytuowanego systemu czy teorii. Tezy filozofii dotyczące śmierci nie denotują przecież żadnego przedmiotu ani stanu rzeczy, a są jedynie negacją życia. Przedmiotem filozofii może być jedynie życie. Natomiast śmierć, która jest antytezą życia, jako taka nie posiada własnej istoty, ale pozwala uchwycić osobliwość życia. W obliczu śmierci człowiek odkrywa sens własnego istnienia, a jednocześnie jego kruchość.

Ostatni referat w części panelowej nosił tytuł „Twoja śmierć: próba eksplikacji doświadczenia śmierci”. Autorem referatu był I. Ziemiński, który wskazał najpierw na pięć paradoksów związanych ze śmiercią. Owe paradoksy zostały częściowo ukazane w znanej tezie Epikura, iż dopóki jesteśmy my, nie ma śmierci, odkąd zaś jest śmierć, nie ma już nas. Paradoks epistemologiczny polega na tym, iż śmierć jako unicestwienie podmiotu nie może być przedmiotem doświadczenia, chociaż jest nieuchronna i pewna. Paradoks ontologiczny ukazuje, że chociaż śmierć jawi się jako nicość, to jednak jest rzeczywista. Paradoks aksjologiczny wyrasta z przekonania, iż śmierć, chociaż nie jest dostępna w doświadczeniu, to jednak stanowi absolutne zło dla człowieka. Paradoks moralny ukazuje ludzki egoizm:

dowiadując się o śmierci innych ludzi, odczuwamy ulgę, że sami pozostajemy przy życiu, kiedy natomiast sami umieramy, zazdrościmy innym dalszego życia. Paradoks eschatologiczny wyrasta z przekonania, iż śmierć, jawiąc się jako nicłość, nie wyklucza nadziei na nieśmiertelność. Referent postawił tezę, że rozwiązaniem tych paradoksów jest opis śmierci z perspektywy drugiej osoby (Twoja śmierć). Taka perspektywa umożliwia – wbrew Epikurowi – doświadczenie śmierci jako realnej nicości i absolutnego zła. W człowieku istnieje też gotowość do poświęcenia życia za innych. Ta gotowość podważa tezę o egoizmie. Wreszcie po śmierci najbliższych dane jest nam doświadczenie ich dalszej obecności, co budzi nadzieję na życie wieczne. Doświadczenie Twojej obecności pomimo śmierci nie jest negacją Twojej śmierci, lecz uznaniem narzucającej się oczywistości, że nadal jesteś. Kluczowym problemem pozostaje, czy ta oczywistość ma charakter obiektywny. Referent stwierdził, że nie da się rozstrzygnąć tej kwestii bezdyskusyjnie, ponieważ nie dysponujemy żadnymi świadectwami niezależnymi od naszych przeżyć. Chociaż jednak moje doświadczenie Twojej obecności nie gwarantuje Twego rzeczywistego istnienia, nie musi ono być złudzeniem. Mogę na nim polegać, ponieważ wskazuje ono na Ciebie jako przedmiot mojej niegasnącej miłości.

Część panelowa konferencji zakończyła się dyskusją i podsumowaniem obrad, dokonanym przez prof. K. Wieczorka. W części popołudniowej uczestnicy konferencji spotkali się w czterech grupach problemowych.

Obrady w pierwszej grupie „Śmierć w tradycji filozoficznej” prowadził B. Dembiński. Pierwszym referentem był mgr Rafał Kur (UJ), który postawił pytanie: Śmierć Sokratesa czy samobójstwo Sokratesa? Następnie ks. dr hab. Mirosław Mróz, prof. UMK, rozważył problem „Doświadczenie śmierci a egzemplaryzm Chrystusa. Kilka uwag na kanwie myśli św. Tomasza z Akwinu”. W kręgu filozofii tomistycznej pozostawał również referat „Tomasza z Akwinu koncepcja człowieka a problem śmierci w świetle współczesnej eschatologii”, wygłoszony przez dr. Aleksandra Bańkę (UŚ). Z kolei mgr Anna Gasz (UŚ), opierając się na antropologii Friedricha Nietzschego, przedstawiła referat „Człowiek aporetyczny. Nieuchronność śmierci w doświadczeniu egzystencjalnym”. Koncepcję Maxa Schelera uczynili przedmiotem analizy mgr Katarzyna Częścik (UWr), która wygłosiła referat „Metodologia granic” i mgr Krzysztof Duda (PAT), omawiający „Śmierć w ujęciu Maxa Schelera”.

Obradom w drugiej grupie „Współcześni filozofowie o śmierci” przewodniczył I. Ziemniński. Pierwszym referentem był dr Marek Wójtowicz (UŚ), który przedstawił „Mikołaja Bierdiajewa koncepcję przewycięzania śmierci”. Dr Elżbieta Kotkowska (UAM) wygłosiła referat „«Tak trzeba» – analiza egzystencjalnego wyboru ku śmierci Dietricha Bonhoeffera i Pawła Florenskiego w perspektywie filozofii Simone Weil”. Dwa kolejne referaty dotyczyły rozumienia istoty kresu ludzkiego życia w interpretacji przedstawicieli filozofii spotkania. Dr hab. Józef L. Krakowiak (UW) zaprezentował tekst „Filozofia spotkania wobec śmierci”, a dr Andrzej Gielarowski (Ignatianum) – „Między samobójstwem a darem: śmierć za innego w filozofii Emmanuela Levinasa i Józefa Tischnera”. Ks. dr Witold Dorsz (UMK) omówił „Śmierć w perspektywie biograficznej w filozofii Juliana Mariasa”, a o. dr Roman Tomanek (UKSW) zaprezentował tekst „Józef M. Bocheński a śmierć”.

W trzeciej grupie „Antropologiczne aspekty śmierci” prowadzącym był ks. M. Bombik. Referat „Zagadnienie śmierci człowieka a megaparadygmat ewolucjonistyczny” wygłosił ks. dr Adam Świeżyński (UKSW), a ks. dr Jacek Tomczyk (UKSW) omówił „Fenomen śmierci Homo sapiens”. Następnie mgr Stanisław Wróblewski (UAM) przedstawił „Fundamenty ambiwalentnej postawy filozofii wobec czynu samobójczego”. Przedmiotem wystąpienia dr Korduli Świętorzeckiej (UKSW) była „Próba formalizacji arystotelesowskiego pojęcia zmiany substancjalnej”. Z kolei „Analiza logiczna pojęcia śmierci w naukach medycznych”

została przedstawiona przez dr Marię Gizdoń (Łaziska Grn.) i ks. mgr. Marka Porwolika. Ks. dr Witold Kania (UŚ) omówił „Problemy wokół definicji śmierci”.

Ks. J. Krokos prowadził obrady w grupie „Śmierć w wymiarach psychologicznym i społecznym”. Jako pierwsi wystąpili: mgr Jarosław Jastrzębski (UKSW) i dr Sławomir Ślaski (UKSW), którzy wygłosili referat „Śmierć a psychologiczne aspekty funkcjonowania człowieka”. Dr Antonina Sebesta (AP Kraków) przedstawiła problematykę śmierci górskiej w wystąpieniu „Między mitem i absurdem – fenomen śmierci górskiej”, a dr Arkadiusz Sołtysiak (UW) przedstawił temat „Ofiara z człowieka we współczesnym satanizmie”. O „Tabu śmierci. Dlaczego powstało? Dlaczego gaśnie?” mówił dr Jacek Kwaśniewski (Warszawa). Problematykę „Współczesna żałoba miejska – żałoba marginalizowana” omówił mgr Jakub Myszkowski (UW). Ostatnim referentem była s. dr Wiesława Tomaszewska (UKSW), która przedstawiła „Umieranie i śmierć jako wydarzenia egzystencjalne (na przykładach z literatury europejskiej)”.

Przed konferencją została wydana monografia: Marek Wójtowicz, Witold Kania (red.), *Filozofia a śmierć*, Katowice: FHU Kopalnia Skarbów s.c. 2007. W monografii zostały zamieszczone pełne wersje referatów wygłoszonych w ramach Konferencji.